

Yeni İnsan Yayınevi
Ekoloji Serisi

Sinan Kunt

Sinan Kunt 1986 yılından bu yana ABD'nin Pennsylvania, Carlisle'deki Dickinson Koleji'nde Ekonomi Profesörüdür (2013'de emekli olmuştur).

Küba'yı ilk defa 1993 yılında yıllık izninde ziyaret etmiştir. O zamandan beri de Küba'ya çok sayıda araştırma gezileri yapmıştır. Tarımsal reformlar, gıda güvenliği ve bağımsızlığı kentsel ve kent çevresi tarımı araştırmalarının odak noktası olmuştur. Makaleleri Monthly Review, Review of Radical Political Economy and Nature, Society and Thought dergilerinde yayımlanmış ve Küba'nın edit edilmiş akademik koleksiyonlarında bölümler hazırlamıştır.

2013 Mart ayında Havana Üniversitesi onu Ziyaretçi profesör (Profesor Invitado) ünvanıyla onurlandırmıştır. Küba'nın, gıda alanında kendi kendine yeterliliği hedefleyen Kentsel ve Kent çevresi tarım programı gelişim sürecini incelemeye devam etmektedir.

Cengiz Yücel

1966 İstanbul doğumlu Cengiz Yücel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 1990 yılında mezun olmuş, İngilizce dil eğitimi ni 1992-1994 yılları arasında İngiltere'de almıştır. TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği), HOTEL, TYD gibi Turizm endüstrisi kuruluşlarının aylık yayın organlarında muhabirlik ve editörlük yapmış, Yeni Binyıl Gazetesi Dış Haberler Bölümünde çalışmış ve daha sonra 1999 yılında TÜRSAB Araştırma Departmanı Sorumlusu olarak turizm endüstrisi üzerine araştırma raporları hazırlamış ve çeşitli yayınlar ve medyaya makaleler yazmıştır. 2014 yılından itibaren çalışmalarını tamamen İngilizce-Türkçe kitap çevirisine odaklayan Yücel, 2015 yılı itibarıyla 20'ye yakın araştırma-inceleme ve kişisel gelişim kitabının çevirisini yapmıştır.

Küba'da Sürdürülebilir Kent Tarımı

Sinan Kunt

Çeviren

Cengiz Yücel

Yeni İnsan Yayınevi - 89

Ekoloji Serisi - 29

Küba'da Sürdürülebilir Kent Tarımı

Sinan Kunt

Orijinal Adı: Sustainable Urban Agriculture in Cuba

Kitabın Türkçe yayın hakları yazar tarafından Tohum Yayıncılık'a devredilmiş ve bütün geliri

Yeryüzü Derneği'ne bağışlanmıştır.

I. Baskı: İstanbul, Ekim 2015

II. Baskı: İstanbul, Mart 2020

III. Baskı: İstanbul, Mayıs 2020

ISBN: 978-605-5895-68-6

Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur

Çevirmen: Cengiz Yücel

Editör: Aytaç Timur

Yardımcı Editör: Borbala Zsauzsanna Hegyes

Düzeltili: Julia Lauenstein

Dizgi: Filiz Özden

Kapak Tasarımı: Hüseyin Varış

Sertifika No: 12186

©Tohum Yayıncılık Turizm Reklam ve Sağlık Hizm. San. Tic. Ltd. Şti. 2020

Bostancı Mah. Prof. Ali Nihat Tarlan Cad. No: 76/12 Kadıköy, İstanbul Tel: (0 216)

489 84 08

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir yolla çoğaltılamaz.

www.yeniinsanyayinevi.com

yeniinsanyayinevi@gmail.com

newhumanpublisher@yahoo.com

[facebook/yeniinsanyayinevi](https://facebook.com/yeniinsanyayinevi)

[instagram/yeniinsanyayinevi](https://instagram.com/yeniinsanyayinevi)

twitter.com/yeniinsanyayinevi

Baskı: Pasifik Ofset Limited Şirketi

Cihangir Mh. Güvercin Cad. No:3 Bahar İş Merkezi A Blok K:2 Avcılar/İstanbul

Matbaa Sertifika No: 44451

Küba'da Sürdürülebilir Kent Tarımı

Sinan Kunt

Çeviren
Cengiz Yücel

İÇİNDEKİLER

Teşekkürler

Sayfa 9

Kısaltmalar

Sayfa 12

GİRİŞ

Sayfa 15

1. BÖLÜM

KÜBA TARIMI:TARİHSEL ARKA PLAN VE TEMEL
KAVRAMLAR

Sayfa 31

2. BÖLÜM

KÜBA KENTSEL TARIMININ
DOĞASI VE ÖRGÜTLENMESİ

Sayfa 55

3. BÖLÜM

EĞİTİM VE ARAŞTIRMA
GELİŞTİRMENİN TEMELLERİ

Sayfa 89

4. BÖLÜM

İŞÇİ EĞİTİMİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI, HAZIRLIK EĞİ-
TİMİ VE KENTSEL TARIMIN MADDİ GİRDİLERİ

Sayfa 117

5. BÖLÜM
İŞÇİLERDE İTKİ OLUŞTURACAK MADDİ
VE MANEVİ TEŞVİKLER
Sayfa **147**

6. BÖLÜM
KENTSEL TARIMDA TEKNOLOJİK YENİLİKÇİLİK: KORUMALI VE
YARI KORUMALI ÜRETİM ÖRNEKLERİ
Sayfa **169**

7. BÖLÜM
KENTSEL TARIMDAN ÖRNEKLER
Sayfa **191**

8. BÖLÜM
KENTSEL TARIMIN BAŞARISININ
DEĞERLENDİRİLMESİ
Sayfa **235**

9. BÖLÜM
KÜBA'DA VE DÜNYADA
KENTSEL VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMIN
GELECEĞİNE BAKIŞ
Sayfa **255**

NOTLAR
Sayfa **275**

KAYNAKÇA
Sayfa **281**

Teşekkürler

Her şeyden önce, aile üyelerime, özellikle de eşim Madelyn Campbell'a bu kitabı tamamlamam için geçen iki yıl boyunca bana gösterdikleri destek ve anlayış için şükranlarımı sunmak istiyorum. Aslında ailemin bazı üyelerinin kalpten teşekkürlerimi hak eden çok titiz ve verimli editöryal yardımlarını da gördüm. Onlar kız kardeşlerim Sevin Kunt ve Esin Suna Kunt; oğlum Shaun Kunt ve kayınbiraderim Douglas Campbell'dir.

2007 yılındaki yıllık iznim esnasında Küba'daki kalışımda bana Havana Üniversitesi'ndeki Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales (FLACSO) yardımlarda bulunmuş ve ev sahipliğini yapmıştır. O zamanlar FLACSO'nun direktörü ve benim de Küba'da 1994 yılındaki ilk kalışımdan beri uzun süreli dostum ve meslektaşım olan Beatriz Díaz González'in desteği olmasaydı başarılı olamazdım. FLAKSO'ya teşekkürlerim aynı zamanda ofisini ve İnternet erişimini benimle paylaşan Reynaldo Jiménez'e ve kentsel tarım üzerine kendi adına çalışan bir bilim insanı olan ve röportajlarım ve erişimlerim için yorulma bilme-

den çaba gösteren Dr. Mireya Sanz Medina'ya da gidiyor. FLASCO'nun son dönem mezunları olan ve yüksek tezlerini Ciudad de la Habana'daki kentsel tarımın çeşitli özellikleri üzerine yazan Gema Gonzáles Hernández, Adele Cuba ve Elvira O'Reilly Morris çalışmalarını benimle paylaşmak ve üzerinde tartışmak için rıza göstermişlerdir. Elvira O'Reilly Morris çalışmakta olduğu tarım kooperatifine de ziyaretler gerçekleştirmemi de sağlamıştır.

Her ikisi de Küba'daki kentsel tarım hareketinin önde gelen liderlerinden olan Grupo Nacional de Agricultura Urbana'nın icradan sorumlu sekreteri Dr. Nelso Companioni Concepción ve Asociación Cubana de Técnicos Agrícolas y Forestales'in başkanı Eugenio Fuster Chepe, çok yoğun programlarına rağmen kendileriyle uzun ve tekrar eden söyleşiler yapmam ve kentsel tarım mekânlarını ziyaret edebilmem için desteklerini hiç esirgemişlerdir. Kendileriyle Havana'nın kentsel tarımındaki rollerini anlatarak ve görüşlerini paylaşarak bana çok değerli zamanlarını ayıran Havana Alamar'daki kentsel tarım kooperatifinin lideri ve Küba kentsel tarımının en etkileyici başarılarında önemli payı olan bilgili, mütevazı ve kendini işine adanmış Miguel Salcines López'e ve Küba akıl sağlığı profesyonelleri arasında önde gelen bir kişilik ve mükemmel bir kentsel tarımcı olan La Hierba Buena'nın Dr. Raúl Gil Sánchez'ine de minnettarlığımı arz ederim. Onların çalışmalarına olan destekleri bu kitabın olmazsa olmazlarından.

Birleşik Devletler'de öğretim vermeye devam ettiğim Dickinson Koleji, Küba'daki kentsel tarım araştırmalarımın her türlü desteğini esirgememiştir. Çalışmalara başlayabilmem için ücretli izinler vermiş ve kitap projesi ciddi bir aşamaya geldiğinde de hem doğrudan, hem de çok yetenekli bir editöryal yardımcı olan 2011 dönemi öğrencisi Alexander Bloom'un yardımı

dolayısıyla beni finansal olarak desteklemiştir. Ayrıca verdiğim derslerin saatleri azaltılmış böylece akademik yıl içinde de kitap çalışmama devam edebilmem sağlanmıştır.

Ve son olarak, Univesty Press of Florida'nın Küba dizisinin akademik editörü Dalhousie Üniversitesi'nden Dr. John Kirk'e derin şükran duygularımı iletmek isterim. Elyazmalarımı hazırlarken öncesi ve sonrasında beni sürekli olarak teşvik etmiş ve cesaretlendirmiştir. Ayrıca Univesty Press of Florida'dan Amy Gorelick'in ve Kirsteen E. Anderson'un çok değerli editöryal desteğini aldım, onlar taslak çalışmalarımın son halini almasında önemli rol oynadılar.

Kısaltmalar

ACC	Academia de Ciencias Cubanas (Küba Bilimler Akademisi)
ACPA	Asociación Cubana de Producción Animal (Küba Hayvan Üreticileri Birliği)
ACTAF	Asociación Cubana de Técnicos Agrícolas y Forestales (Küba Tarım ve Orman Teknisyenleri Birliği)
ANAP	Asociación Nacional de Agricultores Pegueños (Ulusal Küçük Çiftçiler Birliği)
ANIR	Asociación Nacional de Innovadores y Racionalizadores (Ulusal Mucitler ve Ussallaştırıcılar Birliği)
BTJ	Brigada Técnica Juvenil (Gençliğin Teknik Birliği)
CCS, CCSF	Cooperativa de Créditos y Servicios (Fortalecida) (Kredi ve Hizmetler Kooperatifleri [Güçlendirilmiş])
CDR	Comité de Defensa de la Revolución (Devrimci Güçler Komitesi)
CEAS	Centro de Estudios de Agricultura Sostenible (Sürdürülebilir Tarım Araştırmaları Merkezi)
CENIC	Centro Nacional de Investigaciones Científicas (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi)
CENSA	Centro Nacional de Sanidad Agropecuaria (Ulusal Bitki ve Hayvan Sağlığı Merkezi)
CETAS	Centro de Estudios para la Transformación Agraria Sostenible (Sürdürülebilir Tarımsal Dönüşüm Araştırmaları Merkezi)
CIGB	Centro de Ingeniería Genética y Biotecnología (Genetik Mühendislik ve Biyoteknoloji Merkezi)
CIM	Centro de Inmunología Molecular (Moleküler Bağışıklık Merkezi)
CITMA	Ministerio de Ciencia, Tecnología y Medio Ambiente (Bilim Teknoloji ve Çevre Bakanlığı)
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
CPA	Cooperativa de Producción Agropecuaria (Tarımsal Üretim Kooperatifleri)
CREEs	Centros de Reproducción de Entomopatógenos y Entomófagos (Böcek Hastalıkları Patojenleri ve Böcek Yiyicilerin Yeniden Üretimi Merkezleri)

CTA	<i>consultorio-tienda del agricultor</i> (Tarımsal Danışmanlık ve Mağazacılık)
CUC	<i>peso convertible</i> (dönüştürülebilir Küba Pesosu)
CUP	<i>Cuban peso</i> (aynı zamanda MN, <i>moneda nacional</i> ya da ulusal para birimi)
EJT	Ejército Juvenil de Trabajo (Gençlik Ordusu Çalışması)
ENS	Empresa Nacional de Semillas (Ulusal Tohum Şirketi)
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FCT	Fórum de Ciencia y Técnica (Bilim ve Teknoloji Forumu)
FLACSO	Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales (Latin Amerika Sosyal Bilimler Koleji)
FMC	Federación de Mujeres Cubanas (Küba Kadın Federasyonu)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GMAU	Grupo Municipal de Agricultura Urbana (Kentsel Tarım Belediye Grubu)
GNAU	Grupo Nacional de Agricultura Urbana (Kentsel Tarım Ulusal Grubu)
GPAU	Grupo Provincial de Agricultura Urbana (Kentsel Tarım Eyalet Grubu)
HORTIFAR	Silahlı Kuvvetler Bahçecilik İşletmesi
IBP	Instituto de Biotecnología de las Plantas (Biyoteknoloji Bitkileri Enstitüsü)
ICA	Instituto de Ciencia Animal (Hayvan Bilimleri Enstitüsü)
IDRC	Uluslararası Kalkınma Araştırmaları Merkezi (Canada)
IIHLD	Instituto de Investigaciones Hortícolas "Liliana Dimitrova" (Liliana Dimitrova Bahçecilik Araştırmaları Enstitüsü)
IIRD	Instituto de Investigaciones de Riego y Drenaje (Sulama ve Drenaj Araştırma Enstitüsü)
INCA	Instituto Nacional de Ciencias Agrícolas (Ulusal Tarım Bilimleri Enstitüsü)
INIFAT	Instituto de Investigaciones Fundamentales en Agricultura Tropical "Alejandro de Humboldt" (Alexander Humboldt Kökense Tropik Tarım Araştırma Enstitüsü)
INISAV	Instituto de Investigaciones en Sanidad Vegetal (Bitki Sağlığı Araştırma Enstitüsü)
INIVIT	Instituto Nacional de Investigaciones de Viandas Tropicales (Tropikal Mahsuller Ulusal Araştırma Enstitüsü)
INRE	Instituto Nacional de Reserva Estatal (Ulusal Devlet

	Rezervleri Enstitüsü)
IPA	Instituto Politécnico Agropecuario (Tarım Meslek Okulu)
IS	Instituto de Suelos (Toprak Enstitüsü)
LER	Denk arazi resyosu
MAE	<i>mercado agropecuario estatal</i> (tarımsal ürünler için devlet pazarları)
MAL	<i>mercado agropecuario libre</i> (tarımsal ürünler serbest pazarı)
MES	Ministerio de Educación Superior (Yüksek Öğrenim Bakanlığı)
MINAG	Ministerio de la Agricultura (Tarım Bakanlığı)
MINAZ	Ministerio de Azúcar (Şeker Bakanlığı)
MINED	Ministerio de Educación (Eğitim Bakanlığı)
MINFAR	Ministerio de las Fuerzas Armadas Revolucionarias (Devrimci Silahlı Kuvvetler Bakanlığı)
MININT	Ministerio del Interior (İç İşleri Bakanlığı)
MINSAP	Ministerio de Salud Pública (Kamu Sağlığı Bakanlığı Gıda Hijyeni Enstitüsü)
PE	<i>Perfeccionamiento empresarial</i> (yönetimin geliştirilmesi/güçlendirilmesi)
SANE	Sürdürülebilir Tarım Ağı ve Kursları
SCIT	Sistema de Ciencia y Innovación Tecnológica (Bilimsel ve Teknolojik Yenilikçilik Sistemi)
SICS	Sistema de Inspección y Certificación de Semillas (Tohum Denetim ve Sertifikasyonu Sistemi)
TRD	<i>Tiendas de recaudación de divisas</i> (kelime anlamıyla döviz mağazası denmekle beraber, sokak dilinde dolar mağazası da denmektedir)
UBPC	Unidad Básica de Producción Cooperativa (Kooperatif Temel Üretim Birimi)
UCLV	Universidad Central de Las Villas (La Villas Merkez Üniversitesi)
UJC	Unión de Jóvenes Comunistas (Genç Komünistler Birliği)
UNAH	Universidad Agraria de la Habana "Fructosa Rodríguez Pérez" (Havana Fructosa Rodríguez Pérez Tarım Üniversitesi)
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UN-HABITAT	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı

GİRİŞ

Küba, Sovyetler Birliği ve onun liderliğindeki Karşılıklı Ekonomik Dayanışma Konseyi'nin (COMECON) 1990'ların başlarında dağılması sonucunda ithalat yeteneklerini tamamen kaybetmiş ve yaşamsal bir krizle karşı karşıya kalmıştı. Petrol, gübre, tarım ilaçları ve makine-teçhizat ithalatı imkânsız hale gelmiş ve ülkenin bu girdilere bağımlı yüksek oranda endüstrileşmiş tarım sektörü sadece birkaç yıl içinde felç olmuş, üretkenliğini yitirmişti. Bunun üzerine ülke, kentsel alanların içinde ya da civarında eko-tarımsal yöntemlerle gıda üretimi yapmak ve ihracat odaklı üretim yerine iç tüketime yönelik ürün yetiştirmek üzere, tarım sektörünü benzersiz bir şekilde yeniden örgütlemek durumunda kalmıştır. Hükümetin nihai hedefi, makineler ve kimyasalların kullanıldığı tarımsal yöntemleri terk etmek ve insan gücüne dayalı küçük ölçekli tarıma yönelerek halkın beslenme ihtiyaçları için kendi kendine yeterliliği sağlamaktır. Bu çabalar doğrultusunda, Küba, özellikle de taze sebze üretimi alanında hatırı sayılır başarılar elde etmiştir. Bu dokümanın 8. ve 9. bö-

Giriş

lümlelerinde görüleceği gibi, Küba'nın bu başarısında dengesizlikler de vardır; meyve ve sebze üretimindeki şaşırtıcı boyutlara varan artışlara karşın, protein kaynağı olan canlı hayvan stoklarını artırmak ve kırsal alanlardaki tarımın sürdürülebilir bir şekilde yeniden yapılandırılması alanlarında ancak mütevazı başarılar elde edilebilmiştir. Ayrıca, Küba Hükümeti ve halkının kentsel tarıma yönelik bu felsefi adanmışlıklarının devamı halinde bunun ekonomik krizden kurtulma yolunda ne kadar işe yarayabileceği de netleşmiş değildir. Bu kitap, yaşanan bu kentsel tarım deneyiminin sadece başarıları ve sorunlarını ortaya koymayı değil aynı zamanda onun tarihsel kökenlerini, halihazırda yürürlükteki politikalarını ve kurumsal yeniliklerini de analiz etmeyi hedeflemektedir.

Küba Devleti'nin 1959 yılından beri insan kaynakları oluşumuna yönelik olarak sürdürdüğü çabaların bu alandaki en önemli tarihsel kökeni oluşturduğuna dair kuşku yoktur. Bu çabalar, ilk ve orta seviyelerde ulusal çaptaki öğretim, hızla gelişen yükseköğretim sistemi, üniversiteler ve onlardan bağımsız olarak uzmanlaşmış merkezlerdeki ar-ge çalışmalarına verilen önem, teknolojik yenilikler ve bu teknolojilerin eğitim ağları yoluyla halka nüfuz etmesinin sağlanması alanlarında yürütülmüştür. Aralarında tarımsal bilimlerin de olduğu bilim, teknoloji ve eğitim alanlarındaki bu kapsayıcı yatırımlar, Küba Devrimi'nin başlangıcından Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar geçen 30 yıl boyunca sürmüştür. Bu yatırımlar, kriz kapıya dayandığında, Küba'yı bir üçüncü dünya ülkesinden beklenmeyecek seviyede bilim ve teknoloji birikimine sahip bir ülke haline getirmiştir. Ülke, aynı zamanda okur-yazar, genel olarak kalifiye ve eğitilmiş bir iş gücünü de ulusal çapta devreye sokabilmiştir. Yeni yetenekleri kolayca kazanabilen bu araştırmacı iş gücü, gelişim çabaları doğrultusundaki yeni yönelimlere kolayca uyarlanabilen

niteliklere sahipti.

Diğer önemli ve efsanevi bir tarihsel öge de, devrimci Küba'nın iş gücü, cinsiyet ve bölgesel alanlardaki güçlü ve birbirleriyle sıkı bağlara sahip toplumsal örgütlenme yapılarıdır. Bu yapılar işçi sendikaları, Kübalı Kadınlar Federasyonu, öğrenci örgütleri, mahalli komiteler ve küçük çiftçi birliklerinden oluşur. Küba Devleti kentsel tarım alanındaki örgütsel yenilikleri ve politika uygulamalarını bu toplumsal ağlar üzerinden yapmıştır. Geleneksel endüstriyel tarım, 1990'larda neredeyse imkânsız hale geldiğinde, bir dizi yeni kurum ve yeni politika önlemleri ile kentsel ve yarı kentsel alanlarda bir ağ oluşturan, küçük ölçekli özerk tarımsal üretim birimlerine bir yandan motivasyon, bir yandan da idari, teknik ve maddi imkânlar sağlayan merkezi bir örgütlenme oluşturulmuştur.

Küba Devleti, tarım sektöründeki bu dönüşüm sürecinde, *kent* ve *sürdürülebilirlik* kelimeleriyle özetlenebilecek olan tanım aktiviteleri düzenlemiştir. Bunlardan birincisiyle ilgili olarak, kentsel tarım kavramı bağlamında herhangi bir belirsizlik yoktur. Terim öncelikle konumsal bir niteliğe sahiptir ve açık olarak nüfus yoğun yerlerde ya da yakınlarında yapılan tarımsal uygulamalara gönderme yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kentsel tarım üzerine yazılmış bir son dönem makalesinde konuma bağlı bu tanımlama şöyle örneklendirilmiştir: “Kentsel tarım ifadesi gıda ve diğer amaçlarla şehir ve kasabaların içinde ve yakın çevresinde yapılan bitki ve hayvan yetiştiriciliği için kullanılmaktadır.” (De Bon ve çalışma arkadaşları. 2010: 21). Bazı yazarlar, “yer” ölçütüne dayalı bu tanımlamayı, “kim tarafından” ve “kim için” ölçütlerini de ekleyerek daha da belirgin bir hale getirmişlerdir (Mougeot 2000). Bu tanımlamada hem insan ve maddi kaynakların “büyük oranda” yerele bağlı olmasına, hem de üretilen ürün ve hizmetler ile insani ve maddi kaynakla-

Giriş

rın “büyük oranda” yerel dağıtımına dayalı olmaya vurgu yapılmaktadır. İleride de görebileceğimiz gibi, Küba her türlü kentsel tarım tanımlamasının koşullarına bir zorlama olmaksızın uyan bir ülke konumundadır.

Ayrıca, kentsel ve kırsal tanımlamaları ile bir kente yakın ve uzak olma olgusu ülkelere göre doğallıkla değişebilmektedir. Herhangi bir ülkede, bu tanımlamalar genelde bir şekilde keyfi olabileceği gibi, devletin siyasi idari birimlerinin sınırlarının nasıl çizdiğine ve var olan ulaştırma altyapısı ve imkânlarına da bağlı olabilir. Bu yakınlığın ne kadar olduğu sorusuna verilebilecek farklı yanıtlar açıktır ki, ülkelere göre ve hatta çeşitli araştırmalar bazında bile birbirlerine göre bazı tutarsızlık ve karmaşıklıklar sergileyebilir. Ancak, Küba'nın kentsel tarımdan sorumlu yetkilileri, bu alandaki ölçütleri büyük özenle oluşturmuşlar ve (2. Bölüm'de aktaracağız) bu alanda bir belirsizliğe yer bırakmamışlardır, bundan dolayı da bu konu kitabımızın ilgi alanında değildir.

Bununla beraber, sürdürülebilirlik daha belirsiz bir kavramdır. Bir etkinliğin uzun dönemli kalıcılığını ve yeniden üretilebilirliğini ima etmektedir. Bu kavramın tarımsal alandaki akademik çevreler ve politika tartışmalarında kullanılmaya başlanması, modern ve endüstriyel tarımın uzun vadede sürdürülebilir olamayacağına ilişkin işaretlerin yoğunlaşmaya ve giderek daha fazla insanın bu durumu kavramaya başladığı yirminci yüzyılın son dönemlerinde olmuştur. Öncelikle, modern endüstriyel tarım yoğun bir şekilde fosil yakıtlara, özellikle de petrol kullanımına dayalıdır. Büyük tarlalarda kullanılan tarımsal makine ve ekipmanların çalışması için fosil yakıt gerekir, tek tip ekin üretimi endüstriyel tarıma ait bir paradigmadır. Bu tarımsal modelde, petrol yüksek verimlilik sağlayabilmek için gerekli olan gübre ve tarım ilaçlarının üretiminde de temel önemde bir girdidir.

Belli bir yerde ve yerel ihtiyacı aşan miktarlarda üretim yapılan bu modelde, ürünlerin tüketicilere ulaşabilmesi için uzun mesafeler boyunca taşınması gerekir. Bu da ilave yakıt kullanımını zorunlu kılar, üstelik sadece taşıma için değil, aynı zamanda taşınan gıdaların yol boyunca bozulmalarını önlemek için de yakıt kullanılacaktır. M. King Hubbert'in, küresel rezervlerin büyük bölümünün yerlerinin belirlenmesi ve yeni kaynakların keşfinin giderek azalması ile petrol üretiminin küresel çapta zirveye ulaşmış sonrasında düşüşe geçeceği şeklindeki kuramı artık geçerlilik kazanmış durumdadır. Yenilenemez kaynakların müsrifçe tüketilmesinin sonuçları konusunda yükselen bilinç, endüstriyel tarımın geleceğine yönelik soruların da yükselmesine yol açmaktadır. İkinci bir endişe ise çok daha büyük bir aciliyete sahiptir, o da bu şekildeki gıda üretiminin insan sağlığı ve çevre üzerindeki zararlı etkileri üzerinedir. Üretim birimlerinde kullanılan kimyasal tarım ilaçları, sadece tarım işçileriyle ve tüketicilerle sınırlı olmayan, aynı zamanda hayvanlara ve ekosistemlere kadar uzanabilen çok yaygın zehirlenmelere yol açabilmektedir. Kullanılan aşırı suni gübreler, sızıntılarla nehirleri, gölleri ve körfezleri kirletip kalitelerini düşürmektedir. Toprağın korunması, kullanılan taraçalama teknikleri ve ağır iş makineleri nedeniyle toprağın yoğunlaşmış sıkışması da ayrı bir sorundur. Ve sera gazı salınımı ve iklim değişikliklerinin yaratacağı olası çevresel etkiler ise sorunu daha derin boyutlara taşımaktadır.

Aslında sürdürülebilir tarım bahsi, tutarlı bir ilkeler seti olarak gündeme gelmemiş, daha ziyade "sürdürülemezliğe" karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tarımda sürdürülebilirliğin anlamıyla ilgili fikirler oldukça geniş bir yelpazeye dağılmaktadır. En temel seviyede zorunlu olan ve bundan dolayı da göreceli olarak üzerinde pek tartışılmayan unsur, bir yandan tarımsal ürünlerin dayandığı doğal kaynakları idame ettirirken, bir yan-

Giriş

dan da üreticiler için mantıklı bir ekonomik getiri sağlayacak bir üretimi aynı seviyede (ya da artırarak) sürdürebilme gereğidir. Ancak bazıları soruna bu şekildeki bir teknik yaklaşımın yeterli olmayacağı görüşündeler. Bu muhaliflerin görüşüne göre, “sürdürülebilir tarım,” ancak daha genel bir “sürdürülebilir gelişme” mantığı altında anlam kazanabilir. Sürdürülebilir gelişme, hem kuşak içi, hem de kuşaklararası eşitliği gözeten, sadece gıda arzının garanti altına alınmasını değil, tüm temel insani ihtiyaçların herkes için garanti altına alınması eğiliminde olan, yönetsel alanda katılımcılığı sağlayan, doğal çevrenin korunması ve idame ettirilmesini öngören bir yaklaşımı öngörür. Bir yazar bunu şöyle ifade etmektedir: Sürdürülebilir tarım “sadece, hatta öncelikle, tarımsal üretim temelindeki doğal kaynakları koruyarak devam ettirme ya da artırmayı sağlayan bir tarımsal model olarak görülmemelidir. Çok temel siyasi, ekonomik ve diğer sosyal konuları dışarda bırakan böyle dar bir görüş, çevresel anlamdaki karşılığını yerel ve küresel seviyede anında bulur”. (Barraclough 2000: 9).

Ekotarım disiplini 1990’larda, bu çeşit endişelere bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. O, ekoloji kuramının tarımsal ekosistemlere uygulanmasıdır ki bu sistemler gıda, yakıt ve elyaf üretmek üzere insanlar tarafından oluşturulup yönetilen bitki-hayvan topluluklarından oluşur. Bu sistemler yönetilirken, bütünsel bir yaklaşımla incelenir ve insan katılımcılarının çevresel endişeleri, siyasi ve ekonomik, toplumsal ve kültürel ortamlarına odaklanılır. Ekotarımın performans ölçütleri arasında ekolojik sürdürülebilirlik, gıda güvenliği (bu, gıda arzına uygun ve yeterli bireysel erişimin sağlanması demektir), ekonomik elverişlilik, toplumsal eşitlik ve adalet yer alır. Bu tür yönetim tekniklerinin örnekleri şunlardır: Zehirlenmenin azaltılması için tarımda kullanılan kimyasalların kullanımını ortadan kaldırmak; bir birimde

yetişen bitkisel ve hayvansal çeşitliliği artırmak; dönüşümlü ve birlikte ekim yöntemlerinin kullanılması suretiyle haşerelere karşı doğal direnci ve biyoçeşitliliği artırmak; tarımsal amaçlarla kullanılan topraklardaki yararlı biyolojik aktiviteyi ve organik maddeleri çoğaltmak. Ekotarımsal sistemler yönlendirilirken, buradaki genel hedef üretim birimlerini daha az dış girdiyle daha verimli kılmak -bu ideal olarak, tamamen kendi kendini sürdüren bir tarzdır-, çevresel ve toplumsal zararları azaltmaktır (Altieri 1995, 2000).

1990'ların ilk yıllarında, tarihsel durum ve şartların zorlamasıyla, Küba kentsel tarımı gıda arzı sağlamak için önemli bir kaynak olarak görmeye başlamış ve olgu zamanla kentsel nüfusun diyetindeki neredeyse tek taze gıda arzını oluşturmaya başlamıştır. Sadece aileler kendi evlerinin bahçelerinde tarım yapmaya yönelmemiş, aynı zamanda iş yerleri de yakınlarındaki boş arazileri kullanarak kendi kendine yeterliliğe yönelmişlerdir. Yenilikçi teknolojiler uygulayan daha büyük üretim birimleri bir şekilde kendi işçilerine arz sunmaya başlamakla kalmamış, okullar, hastaneler ve çeşitli diğer pazarlardaki kentsel tüketicilere de gıda satışına başlamışlardır. Bir yandan da, kentsel tarıma yönelimi sağlayan bu koşullar, onları ekotarımdaki sürdürülebilirlik olgusunun gereksinimlerini karşılamaya da itmiştir. Böylece Kübalı'lar bir şekilde bu bilinmeyen alanın öncüleri rolünü üstlenmişlerdir.

Kentsel tarımın uzun bir tarihçesi olduğu ve son birkaç on yılda özellikle de gelişmekte olan dünyada giderek önem kazandığı doğrudur. Fakat Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki kentsel tarım hareketleri hem kökenleri ve hem de gelişimlerinin erişim noktaları açısından Küba'dan ayrışırlar. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında üçüncü dünyada yeşeren kentsel tarıma, bu ülkelerde kırdan-kente yoğunlaşan göç hareketleri nedeniyle, kentsel nü-

Giriş

fustaki hızlı artışlar eşlik etmiştir. Kentlerdeki yüksek ücretli işlerde çalışma hayaliyle göç eden köylüler soluğu genellikle resmi olmayan sektörlerde almışlar, fakirleşerek riskli işlerde çalışmak durumunda kalmışlardır. Yerel devlet kuruluşları tarafından ya önemsenmeyen ya da aktif bir şekilde kötü muameleye maruz kalan bu kesimler, hem kendileri hem de kentsel gıda pazarlarında satmak üzere gıda yetiştiriciliği yapmayı bir hayatta kalma ve gelir kazanma stratejisi olarak benimsemişlerdir. Kırsal kesimlerden gelirlerken yanlarında getirdikleri tarımsal tarih, bilgi ve davranış kalıpları, fosil yakıtlar, tarım kimyasalları ve suni gübre kullanımı gibi konularda onlarda herhangi bir endişe yaratmıyordu. Onlar ekotarıma tam olarak nüfuz etmemişlerdi. Günümüze kadar bir ayakları kentsel yaşamda ve diğeri de kırsal kesimde olarak taşralı davranışlarıyla yaşamaya devam ettiler. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki kentsel tarıma yönelik olarak yapılan son döneme ait kapsamlı bir incelemede, buradaki kentsel tarımcıların petrol bazlı yakıtları ve tarım kimyasallarını kullanmaya devam ettikleri rapor edilmiştir (De Bon ve çalışma arkadaşları. 2010). Bu şekilde uygulanan kentsel tarım, kentsel nüfusu etkisi altına alan kirlilik ve zehirlenme gibi çözümlü zor sorunları daha da derinleştirmektedir. Bir yandan da, tersine işleyen yeni bir sorunla daha karşılaşmaktadır: Diğer kentsel aktivitelerin yarattığı kirlenme -endüstriyel ve insani atıklar ile sera gazı salınımları- kentlerdeki toprak, hava ve su kalitesini düşürmekte ve dolayısıyla da oradaki tarımsal ürünün kalitesinin de düşmesine yol açmaktadır.

Buna karşın, Küba'da kentsel tarım kırdan-kente kontrolsüz bir göç ile körüklenmemiştir. Ayrıca bu hareket yerleşikleşmeye başladığı dönemde, tarımsal ürünlerin üretim ve dağıtımında fosil yakıt ve tarım kimyasalları erişilebilir değildi. Küba'da kentsel tarım kırdan-kente basit bir bölgesel dönüşüm değildi; ora-

daki olgu üretim teknolojilerinde de tümüyle ve büyük bir değişimi içeriyordu. Bu dönüşümü kırsal-endüstriyel tarımdan, fosil yakıtların enerji kaynağı olarak çok nadiren kullanıldığı kentsel-ekotarıma bir geçiş olarak nitelemek hem mümkün ve hem de gereklidir.

Kent tarımı alanında Küba ile dünyanın geri kalanı arasındaki bir diğer temel karşıtlık da devletin resmi yaklaşımı ve onun gelişiminde aldığı desteklerdir. Gelişmiş dünyada ve kentleşme anlayışlarını eski sömürgecilerinden devralan sömürgecilik sonrası üçüncü-dünya ülkelerinde kentsel alanlardaki tarım hoş görülmemiştir. Böylece, kırdan gelen göçmenler kentlerdeki özel ve kamusal araziler üzerine kendi evlerini gecekondular tarzında inşa etmişler ve evlerinin çevresinde tarımsal üretim yapmaya başlamışlardır. Çoğu devletin bu gelişmeye karşı yaklaşımı ya görmezden gelmek ya da tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olmuştur. Ne hükümetler ne de özel toprak sahipleri bu paldırkıldır gelişen ve resmi kentsel planlar ve mülkiyet haklarıyla çelişen bu arazi kullanımını biçimini onaylamamışlardır. Bölgelere ayırma düzenlemeleri, mülkiyete izinsiz girişle ilgili yasalar ve mülkiyet haklarının korunması kentsel tarımın büyük bölümünü yasadışı kılmış ve gel-gitli yok etme politikaları ve zorla ortadan kaldırmalara maruz kalmışlardır. Aralarındaki dönemsel yer değiştirmelerle gündeme gelen göz yumma ve yok etme şeklindeki bu davranış kalıpları, Asya'nın belli bölgeleri ve kentsel tarımın henüz doğum sancılarını yaşayan birkaç başka yer dışında yaygın bir desen şeklinde varlığını korumuştur. Toprak yetersizliğinin ve çok yoğun bir nüfusun olduğu, kentsel alanların içinde ve civarındaki tarımsal etkinlikler konusunda uzun bir geçmişe sahip Çin, ihtimalen bu genellemenin dışında kalan tek ülke konumundadır. Buna karşın, Küba'da kentsel tarım gıda krizinden çıkışın potansiyel bir yolu olarak bir kez benimsen-

Giriş

dikten sonra, Küba Devleti ve onun liderliğinden çok güçlü, sürekli ve etkili bir destek görmüştür. Bu kitabın temel argümanlarından birisi de, Küba'daki kentsel tarımın, krizden önceki 30 yıl boyunca bu ülkedeki eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında uygulanan devlet politikaları ve krizden bu yana sağlanan güçlü devlet desteğinin eseri olduğunu göstermektedir.

Bu iyi huylu ihmalkârlık teması, kentsel tarım üzerine yapılan akademik çalışmaların statüsü üzerindeki tartışmalara da yansımıştır. Geleneksel akademik çevrelerin araştırmaları konu üzerine bir kitap oluşturabilecek birikime ancak erişmişlerdir. Kentsel tarım üzerine yapılan araştırmalar ve yayımlanan kitaplar ile vaka incelemeleri uzmanlaşmış araştırma merkezleri, kalkınma ajansları ve Birleşmiş Milletlerin tarım üzerine olan kuruluşları ile sivil toplum örgüleri tarafından gerçekleştirilme eğilimindedir. Bu tür kuruluşların kısa bir listesinde, Kanada Uluslararası Kalkınma Araştırmaları Merkezi; Fransa Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma İçin Tarımsal Araştırmalar Merkezi; Almanya Uluslararası Kalkınma Vakfı; California Oakland'daki Food First (Uluslararası Gıda ve Kalkınma Politikaları Enstitüsü) ile Uluslararası Kentsel Tarım ve Gıda Güvenliği Kaynakları Merkezi (RUAF) yer almaktadır. RUAF, şimdiye kadar dünyanın her yerinden kentsel tarım deneyimlerinden oluşan etkileyici bir vaka araştırmaları listesini içeren *Urban Agriculture Magazine*'i yayımlamaktadır.

Küba'nın kentsel tarımı üzerine oluşan bilimsel literatürde, özellikle de İngilizce yayınlar henüz oldukça sınırlıdır. José Alvarez'in (2004a) Küba'nın tarımsal üretimi ve dağıtımını yeniden yapılandırmak üzere 1990'larda oluşturduğu kurumsal ve örgütsel önlemler ve yenilikleri kapsayan harika bir çalışması vardır, ancak o bu çalışmasında tarım konusuna genel olarak değinmektedir ve kentsel yenilikler ön planda değildir. Kentsel ta-

rımın, her ne kadar ilgili olsa da odak noktasını teşkil etmediği bir dizi makale de, Küba Ekonomik Araştırmalar Derneği'nin yıllık etkinlik raporu olarak yayımlanan *Cuba in Transition*'da yayımlanmıştır (Espinosa Chepe 2006; Gayoso 2008; Hagelberg ve Alvarez 2007, 2009; Royce 2004). Bununla beraber, Küba kentsel tarımı üzerine ne İngilizce, ne de İspanyolca dilinde yayımlanmış kitap boyutunda kapsayıcı bir yayın bulunmamaktadır. Kitap boyutundaki bir çalışma olan *Agriculture in the City: A Key to Sustainability in Havana, Cuba* (Cruz ve Sánchez Medina 2003) çok bilgilendirici bir yayın olmakla beraber, sadece Havana'yı ele almaktadır. Aslında, kitabın büyük bölümü de kentin iki küçük bölgesindeki kentsel tarım projelerine odaklanmaktadır. Bu projeler Almendares Nehri boyunca uzanan ve 1963'de kent parkı olarak tasarlanmış bir yeşil alan olan Parque Metropolitano de la Habana ile Habana del Este belediyesi sınırları içindeki 15,4 ha.¹ alandaki kentsel tarım etkinliğini içermektedir. 1998 yılında Food First, Havana'daki tarım üzerine, *Cultivating Havana: Urban Agriculture and Food Security in the Years of Crisis* adı altında harika bir monografi yayımlamıştır. Ancak o da, Küba'yı bir bütün olarak ele almamaktadır. Elbette bu kitabın yazıldığı zamana kadar da (2011) *Cultivating Havana*, Küba'daki kentsel tarım gelişimi hızlı bir şekilde devam ettiği için bir şekilde güncelliğini de yitirmiştir. Küba kentsel tarımının en başındaki önderlerinden biri olan Dr. Nelso Companioni Concepción, konu üzerine yirmibirinci yüzyıla geçiş noktasındaki dönemi de kapsayacak şekilde iki kısa İngilizce makalenin yazarlarından birisi olmuştur. Bu çalışmalar 10 sayfa uzunluğundaki bir dergi makalesi ve 17 sayfa uzunluğundaki bir kitap bölümüdür, tarımsal birimler, örgütlenme, sürdürülebilirlik ilişkisi ve o zamana kadar Küba'daki kentsel tarımın sonuçlarına ilişkin üstünkörü bilgiler vermektedir (Altieri ve çalışma arka-

I- Çevirmen notu: Hektar, sembolü ha. 1 dekar (dönüm) 1000 metre- 25
kareye (m²), 1 hektar 10.000 metrekareye (m²) eşittir.

Giriş

daşları 1999; Companioni ve çalışma arkadaşları 2002).

Özetle, Küba kentsel tarım hareketine ilişkin, bu hareketin üretim ve tüm diğer özelliklerini Küba çapında kapsayacak boyutta bir yayın girişimi bulunmuyor. Benzer şekilde, elde bu hareketin sonuçlarını ya da faktörlerini analiz eden ve böyle bir çalışmayı olanaklı kılacak olan veri kaynakları da yoktur. Küba kentsel tarımı, bundan çok daha fazla dikkati hak etmektedir. Birazdan göreceğimiz gibi, çarpıcı gerçek şudur ki, Küba'nın 1994-2005 yılları arasındaki 12 yıl içinde kentlerdeki sebze üretimini bin kat artırabilmiş olması bu olgunun daha yakından incelenmeyi hak ettiğinin kanıtıdır.

Kitabın 1. Bölüm'ünde Küba'da kentsel tarımın hangi tarihsel koşullar altında başladığı ele alınıyor. 2. Bölüm'de Küba'da kentsel tarımın kurumsal yapısı ve örgütlenme şekli aktarılıyor. 3. Bölüm'den 6. Bölüm'e kadar ülkedeki kentsel tarımın başarısına katkıda bulunan şu etmenler irdeleniyor: araştırma-geliştirme, mesleki eğitim, öğretim ve girdi sağlama imkânları, üreticilere yönelik maddi ve manevi teşvikler ve teknolojik uygulamaların uyarlanması ve yenilikçilik. 7. Bölüm çoğu Havana, Matanzas ve Pinar del Río'da olan belli kentsel tarım üretim birimlerine yapılan saha ziyaretlerine ilişkin raporları içeriyor. 8. Bölüm'de kentsel tarımın sonuçlarına odaklanılıyor, sonuçlar sadece üretim açısından değil, aynı zamanda kentsel istihdam, çevresel restorasyon, toplumsal oluşumlar ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından da inceleniyor. 9. Bölüm kentsel tarımdaki Küba deneyimine Latin Amerika ve Karayipler'deki deneyimler kapsamında göz atıyor ve onun gelecekteki gelişim olanaklarını değerlendiriyor.

Ben, Küba'daki kentsel tarım çabalarının başarısının arkasındaki etmenleri en geniş anlamda iki grup altında toplamayı uygun görüyorum:

1. *Örgütsel yapılarda ve politikadaki yenilikler.* Çok miktardaki yeni ve küçük ölçekli üretim birimlerini birbirleriyle ve ilgili devlet kuruluşlarıyla ilişkilendiren yeni bir örgütlenme yapısının oluşturulması gerekmiştir. Bu yeni üretim biçimine uygun yeni bir tedarik ve dağıtım ağı oluşturulmuştur. Yeni teknolojiler için teknik mesleki eğitim ve yan hizmetlerin yaratılması ve bunların küçük ve geniş çapta bir dağılıma sahip üretim birimlerine dağıtılması sağlanmıştır. Maddi teşvik programları ve üreticilerin okullar, hastaneler ve günlük bakım merkezleri gibi toplumsal hizmet kuruluşlarına arz sunumunu sağlama sorumluluklarını belirleyen çeşitli politikaların uyarlanması gerekmiştir. Sonuçta, özerk birimlerin, merkezi bir yönetim yapısı altında yönlendirildiği bir üretim ve dağıtım sistemi oluşturulmuştur.

2. *İnsan kaynakları ve yetenekleri.* Küba 1959 devrimi ile 1990 krizinin başlangıç dönemi arasındaki 30 yıl içinde toplumsal yeteneklerini geliştirmiştir. Eğitimin her seviyesinde gelişim kaydedilmiş, çeşitli bilimsel ve teknolojik alanlarda araştırma-geliştirme merkezleri oluşturulmuş ve lisans mezunu öğrenciler doktoralarını yapmak üzere Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne gönderilmiştir. Bu çabalar bilim ve teknoloji alanlarında yüksek oranda kalifiye bir insan kaynağı rezervi oluşmasını sağlamıştır. Küba'nın başarılı ulusal eğitim politikası okuryazar ve anlama kapasitesine sahip daha ileri öğretim ve mesleki eğitim alabilecek durumda bir iş gücü üretmiş bulunuyordu. Tüm bu koşullar, araştırma-geliştirme etkinlikleri, teknolojik yenilikler, uyarlama ve ilgili kuruluşlarda istihdam edilmesi gereken nitelikli insan gücüne de olumlu etkilerde bulunuyordu.

Kitabın ilk bölümlerinde bu yapıcı etmenlere bütünsel bir

Giriş

gözle bakıldıktan sonra, Küba'nın kentsel tarımdaki başarısının sonuçlarının değerlendirilmesine girişeceğim. Bunu yaparken gıda üretimindeki kazanımları konuya dahil edecek fakat bununla sınırlı kalmayacağım. İstihdamdaki önemli artışlar, çevre kalitesindeki iyileşme, toplumsal oluşumlar ve güç kazanımları not etmeye ve üzerinde durmaya değer gelişmelerdir. Aslında, kentsel tarımın herhangi bir ciddi değerlendirmesi, her nerede yapılırsa yapılsın, çok yönlü bir doğaya ve katkı unsurlarına sahiptir (Örneğin, Bkz. Fleury ve Ba 2005).

Bu değerlendirmeler, ağırlıklı olarak 2007 baharında üç aylık bir ücretli izin döneminde Küba'ya yaptığım ziyarette topladığım bilgilere dayanıyor. Bu kalışım esnasında kentsel tarımın önde gelen liderleriyle görüşmeler yapma ve Küba'nın çeşitli yerlerindeki üretim birimlerine ki aralarından bazılarına birkaç defa olmak üzere ziyaretler gerçekleştirme ve kentsel tarım çiftçileriyle doğrudan gözlem ve söyleşiler yapma olanağı buldum. Aynı zamanda, kentsel tarımla ilgili çalışmalar yapmakta olan Kübalı akademisyenlerle de söyleşiler yapma imkânım oldu. Bu söyleşiler ve ziyaretler esnasında erişilmesi o kadar da kolay olmayan ilgili yayınlara ve verilere erişme şansı buldum. Bu resmi kaynaklar, Küba'da kalışım esnasında ve sonrasında elde edilen yayınlanmış verilerden ve Küba yayınları, dergi makaleleri, gazeteler, yükseköğretim ve araştırma merkezleri gibi kuruluşlar tarafından on-line olarak bana gönderilen dokümanlar ve ikincil kaynaklardaki bilgilerden oluşuyor. Doğrudan gözlem yoluyla da bilgi edindim. Örneğin, Havana'daki çeşitli marketlerdeki gıda fiyatlarını kaydettim.

Bu giriş bölümünü Küba kentsel tarımının küresel çaptaki potansiyel önemine işaret eden bir gözlemle sonlandırmak istiyorum. Bir elde, Küba deneyimi ekstrem bir örnek olarak karşımızda duruyor. Her şeyin ötesinde, ada başka rasyonel bir alter-

natife sahip olmadan kentsel tarıma zorlanmıştır. Bu ülke, bir yandan nüfusunun ihtiyacı olan gıda üretimini artırmak durumundayken, bir yandan da fosil yakıt, makine ve ekipman ve tarım kimyasalları kullanımını terk etmek zorunda kalmıştır. Ülkede krizin başladığı noktada, tarım kimyasalları ile benzin ve dizel gibi yakıtlar sadece sınırlı miktarda bulunuyordu ve hala çalışabilir durumda olan makine-ekipman da çok azdı, bu durum gıda arzı üretiminde bu girdilerin kullanılmasını ve onların kentler ya da kentlerin içine ulaştırılmasını engellemiştir. Sonuç olarak, Küba, gıda üretiminin neredeyse tamamen yerel düzeyde ve yerel tüketime dönük bir ekotarım yöntemiyle yapıldığı bir kentsel tarım deneyiminin hala yürürlükte olan tek örneğini dünyaya sunmaktadır. Üreticiden-tüketiciye zincirinin dünyadaki en kısa örneğini de galiba burada görmekteyiz. Üretimin çoğu yetiştiriciler ve hemen üretimin gerçekleştiği yerin yanı başında yapılan satışlarla tüketiciler arasında bölüşülmektedir. Kentsel tarım aynı zamanda, halka doğrudan satılan taze tarımsal ürünlerin de temel kaynağı haline gelmiştir; okullar, hastaneler, ıslah kurumları ve işyerlerine gıda sağlanmıştır; üretici aileler ev bahçeleri üzerinden kendileri için taze gıda elde etmişlerdir. Küba kentsel gıdası sadece “organik” değildir, o aynı zamanda tarım kimyasalları kullanılmadan üretilmektedir. “Yereldir” ve bu sayede ürünlerin taşınması ve onların nakliye esnasında korunması için (örneğin, buzdolapları ve dondurucular için) kullanılması gereken yakıt tüketilmemektedir. Ayrıca bu ülkedeki kentsel tarım, gelişmiş ülkelerdeki gibi organik gıda üretiminin eğilim gösterdiği bir yüksek-fiyatlı özel-pazar operasyonu da değildir. Çevresel endişeler arttığında ve kaynaklar giderek azaldığında, bu gelişmeler dünyayı eko tarımsal gıda üretimi ve dağıtımına doğru ister istemez yönlendirecektir, işte o zaman Küba’nın öncülük ettiği bu çabalar çok daha derinlemesine incelenmek iste-

necek ve büyüteç altına alınacaktır. O zaman insanlar Küba'nın başarılı uygulamalarının bileşenlerini kendi durumlarına uyarlamak isteyebileceklerdir. Diğer nc dünya toplumlarının, hızla büyüyen topluluk destekli tarımın, Birleşmiş Milletler'deki "yavaş gıda" hareketlerinin ve dünyanın diğer gelişmekte olan ülkelerindeki benzer şekilde motive olmuş grupların Küba deneyiminin sunmakta olduğu derslerin ilgili takipçileri olacağından kuşku yoktur.

1. BÖLÜM

KÜBA TARIMI: TARİHSEL ARKA PLAN VE TEMEL KAVRAMLAR

Sovyetler Birliği ve ittifaklarının oluşturduğu bir ekonomik birlik halindeki Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'nin (COMECON) üyesi olan Küba'da gıda üretim sistemi büyük oranda Sovyet tarzı endüstriyel devlet çiftliklerine dayanıyordu. 1960'lardan, neredeyse 1990'a kadar olan dönemde, şekere dayalı tek ürün üzerinde temellenen Küba tarımı, ağırlıklı bir şekilde COMECON üyesi ticari ortaklarına yönelik ihracatı hedefliyordu. Bunun karşılığında Sovyetler'den cömert bir ekonomik destek, petrol ve üretimi adada yapılamayan işlenmiş ürünler elde ediliyordu. Sovyet Blođu'nun 1989-1991 aralığında hızlı ve dramatik çöküşü ile Küba, ihracat pazarlarının ve ekonomik desteğinin neredeyse yüzde 85'ini bir gecede kaybetmiş oldu. Bu durum, ABD'nin ekonomik ambargosunun etkilerini daha da yıkıcı hale getirmişti. Tarımsal makineleri işletmek için gereken yakıt, onların yenilenme gereksinimleri, petrol bazlı tarımsal ilaç ve gübreler artık elde edilemez olmuştu. Bu Küba için, ulusal bir ekonomik kriz anlamına geliyordu ve dönem resmi olarak Periodo Especial en Tiempo de Paz (Barış Zamanı Özel Dönemi)

olarak adlandırılmıştı.

Çok ciddi bir gıda kriziyle karşı karşıya kalan Küba Devleti tarımsal sistemini temelli ve büsbütün bir şekilde kentsel tarıma dönüştürmeye girişti ve mütevazı bir başlangıç yapmasına rağmen kısa sürede çok sağlam ve dikkat çekici bir başarı sağladı. Bu dönüşümün nasıl olduğunu anlayabilmek için, bu gelişime yol açan tarihsel arka plana ve coğrafi ortama göz atmakta fayda vardır. Bu tarihsel ve coğrafi ortam olmasaydı, 1990'lardaki bu kriz belki de hiç gerçekleşmeyecek ve gerçekleşmiş olsa bile Küba'nın krize olan tepkileri büyük oranda farklı olabilecekti.

İki klasikleşmiş kavram bu tartışmada temel rol oynamaktadır. Birincisi, bireylerin uygun ve yeterli miktardaki gıda arzına kolayca erişimi (FAO 2006) anlamına gelen *gıda güvenliği* kavramıdır. İkincisi ise gıda güvenliğinin mümkün olduğunca yerelde yetişen gıdaya bağlı olduğu; üretimdeki girdilerin ve yöntem bilgisinin yerel olarak elde edildiği; sürdürülebilir ve ekolojik tarımsal uygulamalarla icra edilen ve onları üreten çiftçilerin üretimi demokratik bir şekilde kontrol edebildikleri bir tarımsal üretime işaret eden *gıda bağımsızlığı* kavramıdır (Desmarais 2003).

Sovyetler döneminde Küba'da gıda güvenliği ve bağımsızlığı

Küba'da ve hatta bütün Karayipler çanağında, ne tarihsel ne de coğrafi koşullar burada yaşayan halklar için gıda güvenliği ve bağımsızlığı anlamında hiç bir zaman uygun bir ortam sağlamamıştır. Bölgedeki tropikal iklim koşulları, ılıman iklim şartlarında yetişen, buğday, soya fasulyesi gibi insanların en yaygın olarak tükettiği tarım ürünlerinin üretimini zorlaştırır. Sürüleri beslemek ya da şimdi Küba diyetinde temel bir besin olan beyaz ekmek yapabilmek için kullanılan tahıllar hep ithalata dayalı ola-

rak elde edilebilmektedir. Ayrıca, gıda mahsullerinin üretimin ihmalinde sömürgeci dönemin mirası alışkanlıklar da vardır. Bu dönemde sadece, Afrika'dan ithal edilen kölelerin (sonradan Çin'den getirilen borçlandırılmış işçilerin) kullanıldığı yoğun iş gücü kullanımına dayalı bir ya da iki ihraç temelli ürün, çoğunlukla da şeker üretilmektedir. Bu ihraç ürünleri için orantısız olarak kullanılan tek şey toprak değildir, bu göreceli ağırlık araştırma-geliştirme birimlerine, sağlanan kredi ve hizmet imkânlarına ve hükümetlerin mali desteklerine de uzanmaktadır. Bütün bu faktörler, ihraç endüstrilerinin zor zamanlarında özellikle de köleler ve köle-nesillerinden oluşan kesimler arasında gıda güvenliğini ithale bağımlı hale getirmiş ve büyük oranda eritmiştir (Ahmed ve Afroza 1996).

Yine de, ABD'nin egemen olduğu cumhuriyetçi dönemin sonuna kadar -ki bu dönem, Küba devrimci güçlerinin diktatör Fulgencio Batista'yı devirdikleri 1959 yılına kadar yarım yüzyıldan biraz fazla sürmüştür- Küba Karayipler ve Orta Amerika standartlarına göre, kişi başına 2500 kalori gibi dikkat çekici bir gıda olanağına erişmişti. Bununla beraber, gıdanın adada ithalata bağımlı olduğu sürece gıda güvenliği gerçekçi bir seçenek değildi (Nova Gonzáles 2006: 173). Üstelik, gıda güvenliğinin iyiyeye gitmesi de büyük oranda beklenemezdi. Hem toprak hem de gelirlerin dağılımı çok dengesiz bir durumdaydı. Kırsal kesimdeki fakir Kübalı'lar, özellikle de şeker kamışı hasatı esnasında mevsimlik olarak çalışanlar ve geri kalan zamanda da kendilerini *tiempo muerto*'ya (ölü zaman) bırakanlar bu durumdan çok kötü etkileniyorlardı. Küba'nın iç kesimleri büyük oranda az gelişmişti ve bu sadece gıda üretimi açısından böyle değildi: Kırsal kesimdeki nüfusun yüzde 40'ı okur-yazar değildi, evlerin sadece yüzde 10'una elektrik ve yüzde 3'üne musluk suyu tedarik edilebilmiş vaziyetteydi. 1959'dan önce bütün kırsal Küba'ya